

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

öykün- (< *ödkün-) FİİLİ ÜZERİNE NOTLAR

Notes on the Verb öykün- (< *ödkün-)

Ferdi GÜZEL¹

¹Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bayburt, guzelferdi@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-5601-5661

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

31.01.2024

Kabul/Accepted:

20.05.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1429226

Anahtar Kelimeler

Eski Türkçe, ötkün-, öykün-, *ödkün-

ÖZ

Eski Türkçe *ötkün-* “taklit etmek; anlatmak” bugün çağdaş Türk lehçelerinin bir kısmında aynı şekliyle varlığını sürdürmesine rağmen Oğuz grubu Türk lehçelerinde *öykün-* şeklinde görülür. Bazı çalışmalarda “taklit etmek” ile “anlatmak” anlamlarını taşıyan farklı fiillerden söz edilmektedir. Gerek Eski Türkçede gerekse Anadolu ağzlarında yer alan veriler *ötkün-* “taklit etmek” fiilinin “anlatmak” anlamının da bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bazı çalışmalarda iddia edildiği gibi iki ayrı fiil değil aynı fiilin birbiriyle ilgili iki anlamı söz konusudur. Oğuz grubu Türk lehçelerindeki *öykün-* biçimi, *ötkün-* fiilinin aslının **ödkün-* olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihi ve çağdaş lehçelerdeki *ötkün-* biçimi benzeşme sonucu ortaya çıkmıştır. Tarihi lehçelerde sızıcı /d/ sesinin benzeşme sonucu /t/’ye dönüştüğü birçok örnek bunun mümkün olabileceğini doğrulamaktadır. *ötkün-* fiilinin *öt-* “ses çıkarmak” ile ilişkilendirilmesi hem fonetik hem de semantik açıdan mümkün değildir. Fiilin asli ikinci sesinin /d/ olması, kelimeyi *öt-* “ses çıkarmak” ile ilişkilendirmenin önündeki en büyük engeldir. Ayrıca *ötkün-* fiilinin temel anlamı “taklit etmek”tir, “ses çıkarmak” ile bu anlam arasında kolay bir bağlantı kurulamaz. Anadolu ağzlarındaki *öyk-* ve *ök-* verilerine göre *ötkün-* fiilinin tabanı **ödkük-* şeklinde tasarlanabilir.

ABSTRACT

Old Turkish *ötkün-* “to imitate; to tell” continues to exist in the same form in some contemporary Turkish dialects today, it is seen as *öykün-* in the Oghuz group Turkish dialects. In some studies, different verbs with the meanings of “imitating” and “telling” are mentioned. The data in both Old Turkish and Anatolian dialects show that the verb *ötkün-* “to imitate” also has the meaning of “to tell”. Therefore, as claimed in some studies, there are not two separate verbs, but two related meanings of the same verb. The *öykün-* form in Oghuz group Turkish dialects reveals that the original of the verb *ötkün-* is **ödkün-*. The *ötkün-* form in historical and contemporary dialects emerged as a result of similarity. Many examples in historical dialects where the leaky /d/ sound turns into /t/ as a result of assimilation confirm that this is possible. It is not possible to associate the verb *ötkün-* with *öt-* “to make a sound”, both phonetically and semantically. The fact that the primary second sound of the verb is /d/ is the biggest obstacle to associating the word with *öt-* “to make a sound”. Moreover, the basic meaning of the verb *ötkün-* is “to imitate”, and a connection cannot be easily established between “making noise” and this meaning. According to the *öyk-* and *ök-* data in Anatolian dialects, the base of the verb *ötkün-* can be designed as **ödkük-*

Atf/Citation: Güzel, F. (2024). *öykün-* (< **ödkün-*) Fiili Üzerine Notlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2, 553-560.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ferdi GÜZEL, guzelferdi@hotmail.com

1. Giriş

Eski Türkçe *ötkün-* “taklit etmek; anlatmak” bugün çağdaş Türk lehçelerinin bir kısmında aynı şekilde varlığını sürdürür, Oğuz grubu Türk lehçelerinde ise *öykün-* şeklinde görülür. Fiille ilgili tam olarak çözülememiş iki problem vardır. İlki fiilin asli ikinci sesinin /d/ mi yoksa /t/ mi olduğu, ikincisi ise “taklit etmek” ve “anlatmak” anlamlarını taşıyan iki ayrı fiilin mi yoksa iki anlama sahip tek bir fiilin mi var olduğudur.

2. Türkçede *ötkün-* (< **ödkün-*) Fiili ve Türevleri

ötkün- fiili Göktürk Türkçesi dışındaki bütün tarihî lehçelerde kaydedilmiştir. Günümüzde daha çok Oğuz grubu Türk lehçeleri ile Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde yaşamaktadır. Fiilin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki görünümü taranan eserlerde geçtiği şekliyle şöyledir (Tablo 1):

Tablo 1. *Ötkün-* fiilinin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki görünümü

Varyant	Anlam
EUyg.	<i>ötkün-</i> / <i>ötgün-</i> / <i>ödkün-</i> 1. Taklit etmek. 2. Anlatmak, bildirmek ¹ (EUES: 543a-b; ETŞ: 13, 36).
Krh.	<i>ötkün-</i> / <i>ötgün-</i> 1. Taklit etmek. 2. Hikâye anlatmak (DLT-EA: 98, 116).
Har.	<i>öykün-</i> Benzemek (ME: 190-I).
Kıpç.	<i>ötkün-</i> Hikâye, masal anlatmak (İH: 37).
Çağ.	<i>ötken-</i> / <i>ötgen-</i> / <i>öykün-</i> ² 1. Öykünmek, taklit etmek. 2. Yarışmak, rekabet etmek. (AL: 86, LÇ: 25a, 44a, S: 423, DTO: 43, 87).
TTT	<i>öykün-</i> / <i>öykin-</i> / <i>ökün-</i> 1. Taklit etmek, taklide çalışmak, özenmek. 2. Bir kimsenin sözünü taklit etmek, yansımak (TarS: 3146-3151, TarS: 4291, EÇOS: 217, MN: 330, MenS: 1433b).
TT	<i>öykün-</i> Birinini yaptığı gibi yapmak, birine veya bir şeye benzemeye çalışmak, taklit etmek (TS: 1864b).
TT (ağız)	<i>ökün-</i> / <i>öykün-</i> / <i>öğkün-</i> / <i>öken-</i> / <i>öygün-</i> / <i>öyğün-</i> / <i>övkün-</i> / <i>övgün-</i> / <i>örkün-</i> / <i>öyken-</i> / <i>ovkün-</i> / <i>hökün-</i> / <i>höykün-</i> / <i>evkin-</i> / <i>ivgin-</i> / <i>ürkün-</i> / <i>üyükül-</i> / <i>üvkün-</i> / <i>yükün-</i> 1. Taklit etmek, özenmek. 2. Birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay etmek. 3. Anlatmak, söylemek, konuşmak. 4. Öykü anlatmak. 5. Yarışmak. 6. Kabadayılık yapmak. 7. Alaylı gülmek. 8. Uçmayı denemek (DS: 1810a, 2429b, 2439b, 2571b, 3299b, 3327b, 3365b, 4069b, 4083b, 4329a, 4630a, 4623a).
Az. (ağız)	<i>öygün-</i> Yansımak, taklit etmek (ADDL: 389b).
Trkm.	<i>öykün-</i> Özenmek, benzemek (TrkmTS: 512b).
Kar.	<i>etkin-</i> / <i>ötken-</i> Taklit etmek, özenmek, yansımak (KRPS: 671b, KTD: 467a).
Alt.	<i>ötkön-</i> 1. Taklit etmek. 2. Tahrik etmek, kışkırtmak (AltTS: 145a).
Tuv.	<i>öttün-</i> Öykünmek, taklit etmek (TuvS: 236b).
Hak.	<i>ötkin-</i> 1. Öykünmek, taklit etmek. 2. Sataşmak, takılmak. (HakTS: 340b).
Tel.	<i>öktön-</i> Öykünmek, taklit etmek (TAS: 79).
Şor.	<i>ökten-</i> Taklit etmek (OSTN: 1182).
Yak.	<i>ütügün-</i> Taklit etmek (YakS: 3196).

Eski Türkçede *ötkün-* fiilinin sadece bir türevi kayda geçmiştir: Krh. *ötkünç* “hikâye” (ED: 52a). Kelime DLT’de *ötkünç ötkündi* “hikâye anlattı” cümlesi ile tanımlanır (DLT-EA: 82). *ötkünç*, Kutadgu Bilig’de iki beyitte geçer fakat burada “hikâye” anlamında değil “taklit, özenme” anlamında kullanılmıştır: *takı biri edgü kör ötgünç bolur/ isizke katulsa ol isiz kılur* (KB: 874), *takı biri ötgünç bolur bu isiz / işi edgü bolsa tüzer bu*

¹ Wilkens’in sözlüğü dışındaki Eski Uygur Türkçesi çalışmalarında *ötgün-* için bu anlamın verildiğini belirleyemedik. UW’de *ötgün-* maddesi yoktur, sadece *ötkün-* maddesi vardır, bu maddede *ötgün-* yanlış biçim olarak gösterilmiştir. Eserde *ötkün-* fiili “(birini / bir şeyi) örnek almak, bir kişiyi örnek alıp onun gibi olmaya çalışmak” şeklinde anlamlandırılmıştır (UW: 123).

² Senglağ’ta *öykün-* şeklinin Osmanlı (Rûmî) Türkçesine has bir kullanım olduğu söylenmiştir (S: 643).

ma iz (KB: 877). Kelime son olarak Kıpçak dönemi eserlerinden İdrâk Haşiyesi'nde kaydedilmiştir. DLT'deki tanık cümle buraya olduğu gibi aktarılmıştır (İH: 37).

SDD ve DS'deki kayıtlara göre *ötkünç* Anadolu ağızlarında yaşamakta, kelimenin *ödgönç*, *ödgüç*, *ötgüç*, *ötgünç* varyantları da bulunmaktadır (SDD: 1101b, 1120a, DS: 3311a, DS: 3357b). SDD ve DS'deki bu kayıtları dikkate alan bazı çalışmalarda da Anadolu ağızlarında *ötkünç*'ün yaşadığı söylenmiştir (ED: 52a, ESTYa: 556, DEMT: 225a).

Fiilin *ötkünç* dışındaki türevlerinin büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde tespit edilmiştir: TTT *öykünme* "taklit: *Bizim lâfzımız kuru öykünmedür.*" (TarS: 3145), *öyküniş* "uymaklık, taklid" (MenS: 1433b), *öyügünüci* "taklitçi, mukallid" (MenS: 1434a), *öykünç* "öykünen, özenen kimse, mukallit" (OTS: 1328b), TT (ağız) *ökünük* "birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay eden, mukallit" (DS: 3328a, ADD: 299b), *öykenmeci* "taklitçi" (BİA: 695), *ököncük* "masal, öykü" (DS: 3325b), *öttünçek* "taklit eden, benzeten, alaya alan" (TuvS: 237a), *ötkincek* "taklitçi, öykünen" (HakTS: 340b), *ötköniş sös* "tabiat taklidi kelime, onomatopik kelime" (AltTS: 145a).

3. Fiilin Yapısı Hakkında Görüşler

Eski Türkçede *ötkün-* fiili iki farklı anlam taşıdığı için bilim adamlarının fiil hakkındaki düşünceleri farklılık gösterir. Bazı bilim adamları iki anlama sahip tek bir fiil olduğunu savunurken anlam farkını esas alan bazı bilim adamları ise iki farklı fiil olduğunu iddia etmiştir.

Clauson, "taklit etmek" ve "anlatmak" anlamlarına sahip tek bir fiil olduğu görüşündedir. Bu düşüncüyü desteklemek için Arapça *hakā* kelimesini örnek göstermiş, Arapçada bu kelimenin hem "anlatmak" hem de "taklit etmek" manasına geldiğini söylemiştir (ED: 52a-b). Clauson kelimenin üçüncü sesi çağdaş lehçelerin büyük kısmında /k/ olmasına rağmen bu fiilin *ötüg* "arz, takdim etme" isminden türediğini düşündüğü için kelimeyi *ötgün-* şeklinde madde başı yapmıştır (ED: 52a-b). Yazara göre *ötgün-* fiilinin tabanı olan *ötüg* ismi, **öti-* / **ötü-* veya *öt-* "geçmek" ile ilgili olabilir (ED: 51a).

Dankoff ve Kelly de Clauson gibi fiili *ötüg* ile ilişkilendirmiş fakat Clouson'dan farklı olarak kelimeyi *öt-* "ses çıkarmak" köküne bağlamışlardır (CTD: 49).

Tekin, Oğuz lehçelerindeki *öykün-* şekline göre kelimenin aslının **ödkün-* olduğunu, *ötkün-* şeklinin benzeşme sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır (2013a: 308, 2013b: 345).

Erdal kelimeyi *ötkün-* şeklinde ele almış, Oğuzca varyantlara göre kelimenin aslının **ödkün-* olması gerektiğini söylemiştir (OTWF: 277-278). Erdal, kelimeye -(X)n- dönüşlük ekinde yer vermiş fakat tabanın tanıklanmadığını belirtmiştir (OTWF: 610-611). Yazar, fiilin "taklit etmek" anlamının temel, "anlatmak" anlamının ikincil anlam olduğunu savunmuştur (OTWF: 277-278).

Tulum, *ötkün-* fiilini şu şekilde çözümlenmiştir: *ō-* 'düşünmek' *t-* 'düşündürmek' *ü-k-* 'kendini düşündürmek' *ü-n-* 'kendini (andırdığı şekilde) düşündürmek' (2015: 473). Yazar, "Kıpçakça ve Oğuzca için *ödgün-> öykün-* / *öyken-* tasarlanmalıdır." demiş, fakat /-t-/nin nasıl /-d-/ olduğunu açıklamamıştır (2015: 473).

Birçok bilim adamı "anlatmak" anlamını taşıyan fiil ile "taklit etmek" anlamını taşıyan fiilin farklı fiiller olduğu görüşündedir. İlgili eserlerde çoğunlukla "taklit etmek" anlamını taşıyan fiil *ötgün-*, "anlatmak" anlamını taşıyan fiil *ötkün-* biçiminde verilmiştir.

Sevortyan'a göre *öykün-* "taklit etmek", farazi bir **öy-* veya **öt-* kökünden pekiştirme eki -ke- ve dönüşlülük eki ile türemiştir (ESTYa: 515). Sevortyan ayrıca *öykün-* fiilinin tabanı olarak tasarladığı **öy-* ile TT (ağız) *öğür/ öyür* "yaşıt, yaşdaş" kelimesini ilişkilendirmiştir (ESTYa: 515). Yazar farklı bir fiil olarak gördüğü *ötkün-* "anlatmak" fiilini ise *öt-* "ses çıkarmak" köküne bağlamıştır (ESTYa: 557).

Räsänen de iki fiili birbirinden ayırmış, "taklit etmek" anlamını taşıyan fiili **ödken-*, **öd-kin-* şeklinde tasarlamıştır (VEWT: 368b). "Anlatmak" anlamındaki fiili ise *öt-kün-* şeklinde göstermiş ve Moğolca *öçi-* (< *öti-*) ile ilişkilendirmiştir. Fakat yazarın *ötkün-* için de "taklit etmek" anlamını verdiği görülmektedir (VEWT: 376b).

İlgili fiili iki ayrı maddede ele alan Tietze, madde başı kelimelerin yapısı hakkında herhangi bir yorum yapmamıştır (TTL: 248, 249). Yazarın *öykün-* "taklit etmek" fiilini Çağatay Türkçesine bağlaması ilginçtir (TTL: 248).

Bazı çalışmalarda ise fiilin sadece bir anlamı üzerinde durulmuştur. Fiil hakkında ilgili çalışmalarda yer alan bilgiler topluca şöyle gösterilebilir (Tablo 2):

Tablo 2. Kaynaklarda ötkün- ile ilgili bilgiler

	<i>taklit etmek</i>	<i>anlatmak</i>	<i>anlatmak/ taklit etmek</i>
ED: 52a-b, 51a			ötgün- (< ötüğ < *öti-/ *ötü-; öt- ?)
DTS: 416a, 416b	ötgün-	ötkün-	
VEWT: 368b, 376b	*öd-ken- / *öd-kin-	öt-kün-	
ESTYa: 515, 557	öykün- / ötkün-	ötkün-	
EDAL: 610	*öd-kün-		
OTWF: 610			ötkün- (< *ödkün-)
EUES: 543a, 543b	ötgün-	ötkün-	
UW: 123	ötkün-		
TTL: 248, 249	öykün- I	öykün- II	
KEWT: 274b	ötkün- (< *ödkün-)		
DLT-A: I-254, I-199	ötgün-	ötkün-	
CTD: 49			ötgün- (< öt-üg)
DLT-K: 376			ötgün-
DLT-EA: 116, 82	ötgün-	ötkün-	
Tekin, 2013a: 308			ötkün- (< *ödkün-)
Tulum, 2015: 470, 473			ö-t-(ü)k-ün-

4. Yorum ve Değerlendirme

Üzerinde durulması gereken ilk husus *ötkün-* “anlatmak” ve *ötgün-* “taklit etmek” şeklinde iki ayrı fiilin olup olmadığıdır. EUES’de *ötgün-* için verilen “anlatmak, bildirmek” anlamı dönem ile ilgili başka kaynaklarda tespit edilememiştir, İdrâk Haşiye’sindeki *ötkünç ötkündi* ifadesi de DLT’den aynen aktarılmıştır. Bu durumda fiilin “anlatmak” anlamının sadece DLT’de kayıt altına alınmış, az bilinen bir anlam olduğu söylenebilir. Çağdaş lehçelerin hiçbirinde de fiilin bu anlamı yoktur. Fakat bu anlamın Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşadığı görülmektedir: TT (ağız) *hökün-* “konuşmak” (DS: 2429b), *höykün-* “söylemek” (DS: 2439b), *ökün-*, *övkün-*, *öygün-*, *öyken-*, *öykün-* “öykü anlatmak” (DS: 3327b, 4623a), *öykün-* “anlatmak, söylemek” (DS: 3365b). *öykün-* (< *ödkün-) fiili Anadolu ağızlarında *ökün-*, *öğkün-*, *öken-*, *örkün-*, *övgün-*, *övkün-*, *övgün-* *öyken-*, *evkin-*, *ürkün-* (DS: 1810a, 3327b, 4069b) vb. birçok varyantı olan canlı bir fiildir. Özellikle Batı grubu ağızlarında yaygın bir kullanımı vardır. Fiilin “taklit etmek, özenmek” temel anlamı varlığını korusa da bu anlamdan gelişen “birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay etmek” anlamı daha yaygın bir kullanıma sahiptir, aynı anlamda *ağız ökün-*, *ağzına ökün-* vb. kelime grupları da bulunmaktadır (DS: 100a, 1810a). *öykün-*, Osmanlı Türkçesinde de aynı anlam ile kullanılmıştır: TTT *nūs* “ve bir kimsenin sözünü taklit etmek mânâsındadır ki Türkçe öykünmek ve yaşılamak³ ta’bir olunur” (TarS: 4291). Kanaatimize göre fiilin “anlatmak” anlamı, “birinin sözlerini taklit etmek” anlamından gelişmiştir.

Görüldüğü gibi fiilin Eski Türkçedeki iki anlamı da Anadolu ağızlarında korunmuştur. Anadolu ağızlarındaki veriler ET *ötkün-* fiilinin tek bir fiil olduğunu ve iki anlamının bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Fiilin “anlatmak; konuşmak, söylemek” anlamının “birinin söylediklerini taklit etmek, yansılamak” anlamından geliştiği açıktır. Kaşgarlı’nın *ötkün-* hakkındaki “duyduğu şekilde anlattı” açıklaması da fiilin “anlatmak” anlamının “taklit etmek” anlamından geliştiğini desteklemektedir (DLT-EA: 98). Bunun için ayrıca krş. TT (ağız) *övkün-* “hayvan seslerini taklit etmek” (KS: 72).

ötkün- fiilinin *ötüg* ve *ötün-*⁴ ile ilişkilendirilmesinde Kaşgarlı Mahmud’un *ötün-* maddesinde yapmış olduğu açıklama etkilidir. Kaşgarlı, *ol hanka ötüğ ötündi* “o, durumunu hakana vb. arz etti” tanık cümlesi ile gösterdiği *ötün-* hakkında, “*Aslı ötgündi’dir; ‘duyduğu şekilde anlattı’ anlamına gelir.*” (DLT-EA: 98) açıklamasını yapmıştır. Kaşgarlı’nın yorumunun ses benzerliğinden kaynaklanan bir yakıştırma olduğu söylenebilir. Büyük

³ Tarama Sözlüğü’nde Farsça *hâmaniden* için “ağız eğmek” ve “yaşılamak” karşılıklarının verilmiş olması (TarS: 4291), *yaşıla-* fiilinin daha çok “sözü taklit etmek” anlamına geldiğini göstermektedir. *ağız eg-* için Tarama Sözlüğü’nde sadece “minnet etmek, yalvarmak” anlamı verilmiştir (TarS: 44). bk. TT (ağız) *ağız eğ-* “bir kimsenin sözlerini alaylı bir şekilde tekrarlamak” (DS: 96b). *yansıla-*, Anadolu ağızlarında da “sözü yineleyerek tekrar etmek” anlamını taşımaktadır (DS: 4172b-4173a).

⁴ *ötün-* ve aynı tabandan türemiş olan *ötüg*, bazı çalışmalarda *öt-* “ses çıkarmak” ile ilişkilendirilmiştir (bk. ESTYa: 558, EDAL: 1068, CTD: 49). Fakat tabanı *öt-* “geçmek” veya **öti-* (> Mo. *öçi-*) “cevap vermek, arz etmek, dilemek” fiiline bağlayan bilim adamları da vardır (bk. TMEN: 134, VEWT: 376b, ED: 51a, OTWF: 611).

dilci *ötün-* ile *ötkün-* fiillerini birleştirmekle yanılmıştır. *ötün-* “arz etmek, rica etmek, dilemek” (ED: 61a-b, UW: 123-131) anlamlarını taşımaktadır “anlatmak, duyduğu gibi anlatmak (taklit ederek anlatmak)” anlamı söz konusu değildir. *ötün-* bugün çağdaş Türk lehçelerin bir kısmında varlığını korumakta ve Eski Türkçede olduğu gibi “dilemek, rica etmek” anlamlarını taşımaktadır. Çağdaş lehçelerin hiçbirinde fiilin “anlatmak” anlamı yoktur (ED: 61a-b, ESTYa: 557, EDAL: 1068).

Fiilin *öt-* “ses çıkarmak”, *öt-* “geçmek”, ve **öt-* “düşündürmek” ile birleştirilmesi mümkün değildir. “taklit etmek; anlatmak” ile “ses çıkarmak”, “geçmek”, “düşündürmek” anlamlarını semantik açıdan birleştirmek güçtür. Zaten Oğuz grubu lehçelerde fiilin *öykün-* şeklinde görülmesi bu birleştirmenin ses yönünden de mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.

Bir diğer mesele fiilin ikinci asli sesinin ne olduğudur. Daha önce başka bilim adamları tarafından da vurgulandığı gibi Oğuz grubu lehçelerinde /-y-/’li biçimlerinin görülmesi kelimenin aslının /-d-/’li olduğunu göstermektedir. Tarihî ve çağdaş lehçelerdeki /-t-/’li biçimler benzeşme sonucu ortaya çıkmıştır. Türkçede bu değişimin örnekleri az da olsa görülmektedir: -dk- > -tk- için bk. EUyg. *kodkı* > Krh. *koğki* > *kotki* (ED: 599b), EUyg. *adkan-* > *atkan-* (Tekin, 2013b: 345). Eklenme durumunda ortaya çıkan benzeşme örnekleri için bk. Krh. *ol ney kottu* (< *kođ-*) (DLT-EA: 325), *er kutattı* (< *kutad-*) (DLT-EA: 326), *kız körketti* (< *körked-*) (DLT-EA: 339), *ol kişi yüziye suttı* (< *sud-*) (DLT-EA: 324), *ol anıy yüziye sutturdı* (< *sudtur-*) (DLT-EA: 285), *ol añar koy küttürdi* (< *küğtür-*) (DLT-EA: 428)... Kelime sonunda /d/ > /t/ değişimi için bk. ET *küđ-* > Alt., Tel., Krg., Kzk., Özb. *küt-*, TT *güt-* ... (ED: 701a-b).

“Taklit etmek” ve “anlatmak” anlamlarını taşıyan tek bir fiil olduğunu ve bu fiilin **ödkün-* şeklinden geliştiğini ortaya koyduktan sonra kelimenin yapısı hakkında değerlendirmeye geçebiliriz.

Sevortyan’ın *öykün-* fiilinin tabanı olarak tasarladığı **öy-* ile TT (ağız) *ögür/ öyür* “yaşıt, yaşdaş” kelimesini ilişkilendirmesi (ESTYa: 515) kabul edilemez. Çünkü Sevortyan’ın *öykün-* ile ilgili gördüğü Anadolu ağızlarındaki veriler Eski Türkçe *ögür* “sürü” (ED: 611a) kelimesinin varyantlarıdır. *ögür* ile *öykün-* fiilinin ses ve anlam açısından birleştirilmesi mümkün değildir.

Kelimenin aslının **ödkün-* olduğunu savunan bilim adamları, kelimenin yapısı hakkında yorum yapmamıştır. Sadece Erdal, kelimenin -(X)n- dönüşlülük eki ile türemiş olabileceğini göstermiştir (OTWF: 610). Anadolu ağızlarında tespit edilmiş olan *öyk-* ~ *ök-* fiili Erdal’ın haklı olabileceğini ortaya koymaktadır. Denizli’de tespit edilmiş olan *öyk-* “kıyaslamak, karşılaştırmak, örneklemek: *sen evvelkine öyktün değil mi?*”⁵ (SDD: 1123b, DS: 3365b) önemli bir veridir. *öyk-* tek veri olduğu için ihtiyatla yaklaşmak gerekir fakat kelimenin /-y-/ düşmesi ile oluşmuş bir varyantı Çorum ağızında kaydedilmiştir: *ök-* “benzetmek” (DS: 4623a). Bu fiilin master ekli biçimi Caferoğlu tarafından da Çorum ağızında tespit edilmiştir: *ökme* “benzetme, teşbih etme” (AAT: 246). Dolayısıyla birden fazla çalışmada farklı varyantlarla tespit edilmiş olan bu kelimenin sağlam bir veri olduğu söylenebilir. Buna göre *ötkün-* fiilinin **ötük-* (**öğük-*) “benzetmek, kıyaslamak, karşılaştırmak” şeklinden geldiği anlaşılmaktadır. *öyk-* ~ *ök-* (< **öğük-*) “benzetmek” anlamını taşıdığına göre *ötkün-* fiili **öğük-ün-* “kendisini (bir şeye) benzetmek, (bir şeye) benzemeye çalışmak” şeklinde çözümlenebilir. Anadolu ağızlarındaki verilerde **öğük-*, **öyük-* > *öyk-* > *ök-* şeklinde bir gelişim söz konusudur.

Üzerinde durulması gereken son mesele Eski Türkçe *ötkünç*’ün günümüzde varlığını sürdürüp sürdürmediğidir. Kelime çağdaş Türk lehçelerinin hiçbirinde bulunmamaktadır. Fakat DS’ye göre *ötkünç* ve varyantları Anadolu’nun çeşitli yerlerinde tespit edilmiştir. DS’deki kayda göre *ödgönç* Çorum’da, *ödgüç* İzmir’de, *ötgüç* Balıkesir’de, *ötkünç* Ordu ve Adana’da “öykü” anlamını taşımaktadır (DS: 3311a). Ayrıca *ötgünç* biçiminin Elazığ’da “tarih” anlamına geldiği kaydedilmiştir (DS: 3357b).

Bazı çalışmalarda Anadolu ağızlarındaki bu veriler *ötkünç*’ün yaşayan biçimleri olarak gösterilmiştir (ED: 52a, ESTYa: 556, DEMT: 225a). Bazı bilim adamlarının “anlatmak” ve “taklit etmek” anlamında iki farklı fiil olduğunu düşünmelerinin temel sebeplerinden biri de Anadolu ağızlarındaki ikinci sesi /t/ ile kaydedilmiş bu veriler olmalıdır. Fakat ne yazık ki bu verilerin hiçbirisi gerçek ağız verisi değildir⁶, bilim adamları bu verilerin gerçek ağız verisi olamayacağını fark edememiştir.

Bu verilerden *ödgönç*, *ödgüç* ve *ötgüç* aynı şekilde SDD’de de yer almaktadır (SDD: 1101b, 1120a). *ötkünç* ve *ötgünç* SDD’de yoktur fakat SDD’ye gönderilen fişlerin de kullanıldığı Tarama Dergisi’ndeki bilgiye göre

⁵ Tanık cümle DS’de yoktur.

⁶ SDD’de ve DS’de gerçek ağız verisi olmayan birçok kelimenin yer aldığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bk. Eren, 1988, Güzel, 2020, Güzel, 2021.

ötkünç, “hikâye” anlamıyla Seyhan (Adana), Balıkesir ve İzmir’den (TD: 316a), “menkıbe” anlamıyla Ordu’dan (TD: 508a); *ötkünç* ise “tarih” anlamıyla Eğin’den⁷ derlenmiştir (TD: 748a). Bu da *ötkünç* ve *ötgünç*’ün SDD’ye sehven alınmamış olduğunu göstermektedir. DS’de bu kelimeler için verilen yer bilgisi de aynıdır. DS’de derleme yerine yeni yerler eklenmemiş, kelimeler ile ilgili farklı bir bilgi girişi yapılmamıştır. Yani ilk derlemedeki fişlerde yer alan bilgiler DS’ye olduğu gibi işlenmiştir.

Bu verilerin tamamı büyük bir ihtimalle yabancı kelimelere karşılık bulmak amacıyla 1933 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından düzenlenen dil anketi için gazetelere gönderilmiş olan kelimelere dayanmaktadır. Gazetelerde yayımlanan bu karşılıklar bazı derleyiciler tarafından Türk Dili Tetkik Cemiyetine bir ağız verisi gibi gönderilmiş olmalıdır: bk. tarih (18. Liste-29 Mart): *ötgünç*, *ötkünç* (Balyemez, 2019: 229-230); bk. hikâye (51. Liste-5 Mayıs): *öğdünç*, *ötküç*, *ötkünç* (Balyemez, 2019: 523).

Bu verilerin hiçbiri başka ağız sözlüklerinde bulunmamaktadır. SDD ile yakın bir tarihte yayımlanan ağız sözlüklerinin genelinde *öykün-* ve varyantları yer almasına rağmen (bk. *ötkün-* ADD: 299b, KS: 71, AA: 533, *öykün-* ADD: 304b, KS: 72, *övkün-* KS: 72...) *ötkünç* ve varyantları bulunmaz. SDD’den önce yayımlanmış olan ADD’de *ötkünç* ve varyantları yoktur. Caferoğlu’nun SDD ile yakın tarihlerde (1942-1948) yayımlanan ağız çalışmalarında da bu kelimeler yer almamaktadır. Hüseyin Hüsnü’nün *Kayseri Ağzı* (1934), Ömer Asım Aksoy’un *Antep Ağzı* (1946) vb. ilk il ağız sözlüklerinde de bu kelimelere rastlanmaz. Tarafımızdan taranan yüzün üzerinde ağız çalışmasında *ötkünç* ve varyantlarına tesadüf edilmemiştir.

ötkün- fiili, *öykün-* biçimiyle Anadolu ağızlarında hem “taklit etmek” hem de “anlatmak” anlamları ile yaşadığına göre, ikinci sesi /t/ olan bu verilerin Anadolu ağızlarına ait olması, Anadolu ağızlarından derlenmiş olması mümkün değildir. Eğer bu kelime Anadolu ağızlarına ulaşmış olsaydı *öykünç* veya *ökünç* gibi bir şekil alması beklenirdi.

Görüldüğü üzere SDD ve DS’deki ilgili veriler gerçek ağız verisi değildir. Fakat Kütahya’dan derlenmiş olan *ököncük*’ün *ötkünç* ile ilgili olması ihtimal dâhilindedir: TT (ağız) *ököncük* “masal, hikâye: *Kış geceleri odalarda ököncük söyleriz*”⁸ (SDD: 1106b, DS: 3325a). < *ötkünç (< *öykünç < *ödkünç) +*çük*? Her ne kadar tek veri olsa da bu kelimenin ağız verisi olmadığını gösteren herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5. Sonuç

Özellikle Anadolu ağızlarında yer alan veriler *ötkün-* “taklit etmek” fiilinin “anlatmak” anlamının da bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bazı çalışmalarda iddia edildiği gibi *ötgün-* ve *ötkün-* şekillerinde iki ayrı fiil değil aynı fiilin birbiriyle ilgili iki anlamı söz konusudur. Tarihi ve çağdaş lehçelerdeki veriler fiilin “anlatmak; konuşmak, söylemek” anlamının “birinin söylediklerini taklit etmek, yansılama” anlamından, bu anlamın da “taklit etmek” anlamından geliştiğini göstermektedir. Kaşgarlı’nın *ötkün-* hakkındaki “duyduğu şekilde anlattı” açıklaması da fiilin “anlatmak” anlamının “taklit etmek” anlamına dayandığını doğrulamaktadır (DLT-EA: 98).

Oğuz grubu Türk lehçelerindeki *öykün-* biçimi, *ötkün-* fiilinin aslının **ödkün-* olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihi ve çağdaş lehçelerdeki *ötkün-* biçimi, benzeşme sonucu ortaya çıkmıştır. Tarihi lehçelerde sızıcı /d/ sesinin benzeşme sonucu /t/’ye dönüştüğü birçok örnek bunu doğrulamaktadır.

Fiilin *öt-* “ses çıkarmak”, *öt-* “geçmek”, ve **öt-* “düşündürmek” ile ilişkilendirilmesi semantik ve fonetik açıdan mümkün değildir. “Taklit etmek; anlatmak” ile “ses çıkarmak”, “geçmek” ve “düşündürmek” anlamlarını semantik açıdan birleştirmek güçtür. Oğuz lehçelerindeki *öykün-* biçiminden anlaşıldığı üzere fiilin asli ikinci sesinin /d/ olması, kelimeyi *öt-* “ses çıkarmak”, *öt-* “geçmek”, veya **öt-* “düşündürmek” ile ilişkilendirmenin önündeki en büyük engeldir.

Anadolu ağızlarındaki *öyk-* ve *ök-* “benzetmek, kıyaslamak, karşılaştırmak” verilerine göre *ötkün-* fiilinin tabanı **ödkün-* şeklinde tasarlanabilir. Bu verilere göre kelimenin dönüşlülük eki ile genişlediği anlaşılmaktadır: **ödkün-ün-* “kendisini (bir şeye) benzetmek, (bir şeye) benzemeye çalışmak”.

ötkün- fiilinin türevi olan *ötkünç* “hikâye”, Kıpçak Türkçesinden sonra tarihi ve çağdaş lehçelerin hiçbirinde görülmez. Kelimenin gövdesi Oğuz grubu Türk lehçelerinde *öykün-* biçiminde olduğu için sadece SDD’de yer alan, oradan DS’ye de aktarılmış olan *ötkünç* ve varyantları gerçek ağız verisi olamaz. Bu veriler, yazılı kaynaklara, büyük ihtimalle de gazetelerde yayımlanan dil anketlerine gönderilmiş karşılıklara dayanmaktadır. Bu sebeple Sadece SDD ve DS’de yer alan, diğer ağız çalışmalarında bulunmayan arkaik kelimelere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

⁷ Bugün Erzincan’ın bir ilçesi olan Eğin (Kemaliye), 1878-1926 arasında Elazığ’a bağlıdır. DS’de de ilgili kelime Eğin-Elazığ kaydıyla yer aldığı için TD’deki veri ile DS’dekinin aynı fişe dayandığına şüphe yoktur.

⁸ Tanık cümle DS’de yoktur.

Kısaltmalar

Çağ. Alt.: Altay Türkçesi
 Az.: Azerbaycan.: Çağatay Türkçesi
 DLT: *Dîvânu Lugâti 't-Türk*
 ET: Eski Türkçe
 EUyg.: Eski Uygur Türkçesi
 Hak.: Hakas Türkçesi
 Har.: Harezmi Türkçesi
 Kar.: Karay Türkçesi
 Kıpç: Kıpçak Türkçesi
 Kırg. Kırgız Türkçesi
 Krh.: Karahanlı Türkçesi
 Kzk.: Kazak Türkçesi
 Özb.: Özbek Türkçesi
 Şor.: Şor Türkçesi
 Tel.: Teleüt Türkçesi
 Trkm.: Türkmen Türkçesi
 TT: Türkiye Türkçesi
 TTT: Tarihî Türkiye Türkçesi
 Tuv.: Tuva Türkçesi
 Yak.: Yakut Türkçesi

Kaynaklar

- Aksoy, Ö. A. (1946). *Gaziantep Ağzı III*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi. (AA)
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TDK Yayınları. (ETS)
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. TDK Yayınları: Ankara. (KB)
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları. (HakTS)
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*. Ankara: TDK Yayınları. (DLT-A)
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. (AL)
- Balyemez, S. (2019). *1933 Yılı Dil Anketi Arapça ve Farsça Kelimelere Karşılık Önerileri*. Ankara: Pegem Akademi
- Baskakov, N. A. ve Taşçakova T. M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Hazırlayan: E. Gürsoy-Naskali ve M. Duranlı. Ankara: TDK Yayınları. (AltTS)
- Baskakowa, N. A., Szapszala, S. M. ve Zajaczkowskiewa, A. (1974). *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*. Moskva. (KRPS)
- Boeschoten, H. (2023). *A Dictionary of Early Middle Turkic*. Leiden, Boston: Brill. (DEMT)
- Caferoğlu, A. (1994). *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: TDK Yayınları. (AAT)
- Canpolat, M. (1995). *Ömer Bin Mezid, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir, Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: TDK Yayınları. (MN)
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press. (ED)
- Dankoff, R. (2004). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*. Çeviren: Semih Tezcan. İstanbul: Kitap Matbaası. (EÇOS)
- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1985). *Mahmud al-Kaşğari, compendium of the Turkic dialects (Dîwan Luyat at-Turk) III*. Cambridge: Harvard University Press. (CTD)
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und mongolische Elemente im neupersischen II*. Wiesbaden. (TMEN)
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti 't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları. (DLT-EA)
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. (OTWF)
- Eren, H. (1988). Sırça Köşkte... (Başlangıç). *Türk Dili*, 442: 188-207.
- Gülsevin, S. (2017). *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*. Ankara: TDK Yayınları. (KTD)
- Güzel, F. (2020). Derleme Sözlüğü'ndeki Derlenmemiş Kelimeler Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 49: 105-114.
- Güzel, F. (2021). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler*. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Hamit Zübeyr ve İshak Refet (1932). *Anadilden Derlemeler-I*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası. (ADD)
- Heyet, M. R. (2021). *Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî Senglaş Mebâniyü'l-Lûgat ve Kitâbü'l-Elif (Iv.-119r.)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi. (S)

- Hüseyin Hüsnü (1934). *Kayseri Sözlüğü*. Kayseri: Yeni Matbaa. (KS)
- İzbudak, V. (1936). *El- İdrâk Haşiyesi*. İstanbul: Devlet Basımevi. (İH)
- Kaçalın, M. S. (2019). *Mahmûd el- Kâşgarî- Dîvânü Lugâti 't-Turk*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları. (DLT-K)
- Mutlu, H. K. (2008). *Balıkesir İli Ağızları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi. (BİA)
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnyeturkskiy Slovar*. Leningrad: Nauka. (DTS)
- Näsîmi adına Dilçilik İnstitutu (2007). *Azərbaycan Dilininin Dialektoloji Lüğəti*. Bakı: Şərç-Gərb. (ADDL)
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz (Tuvacanın Söz Varlığı)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. (TuvS)
- Özertural, Z. (2023). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, I. Verben Band 3: odgur- – üzüş-* (unter Mitwirkung von K. Röhrborn). Stuttgart: Franz Steiner Verlag. (UW)
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi. (OTS)
- Pavet de Courteille, A. J. B. M. M. (1870). *Dictionnaire Turc-Oriental*. Paris: Imprimerie Impériale. (DTO)
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıka III*. St.- Petersburg: Akademiya Nauk. (YakS)
- Radloff, W. (1893-1911) Versuch eines Wörterbuches der Türk-dialecte (Opit slovarya tyurkskih nareçiy). St.- Petersburg. (OSTN)
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. (VEWT)
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov I*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka. (ESTYa)
- Sırkaşeva, L. T. ve Kuçığaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. Çeviren: Ş. H. Akalın ve Ç. Turgunbayev. Ankara: TDK Yayınları. (TAS)
- Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch*. Krakow: Księgarnia Akademicka (KEWT)
- Starostin, S. A., Dybo, A. V. ve Mudrak, O. A. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill. (EDAL)
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî (H. 1298). *Lugât-i Çagatay ve Türkî-yi Osmanî*. İstanbul: Mihran Matbaası. (LÇ)
- TDTC (1934). *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I*. İstanbul: Devlet Matbaası. (TD)
- Tekin, T. (2013a). Tes Yazıtı Hakkında Dokuz Not. *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri* (303-310). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2013b). On the Etymology of Uighur adgan-/ adkan-/ atkan-. *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri* (339-346). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları. (TrkmTS)
- Tietze, A. (2018). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı VI (O-R). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi. (TTL)
- Tulum M. M. (2015). Geçmişten Günümüze “Öykün-” Fiili Üzerine. *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014, Cilt 1* (s. 469-475). Hazırlayan: Azmi Bilgin. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları. (MenS)
- Türk Dil Kurumu (1939-1949). *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi I-IV*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası. (SDD)
- Türk Dil Kurumu (1963-1972). *Tarama Sözlüğü I-VI*. Ankara: TDK Yayınları. (TarS)
- Türk Dil Kurumu (1963-1982). *Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: TDK Yayınları. (DS)
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. (TS)
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen. (EUES)
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l Edeb -Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası-*. Ankara: TDK Yayınları. (ME)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

---

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
